

УДК 338.43.02

Орлова О.М.

кандидат економічних наук, доцент,
доцент кафедри менеджменту зовнішньоекономічної діяльності
Львівського національного університету ветеринарної медицини
та біотехнологій імені С.З. Гжицького

ОСОБЛИВОСТІ Й ПРОБЛЕМИ АГРАРНОЇ ПОЛІТИКИ УКРАЇНИ В НОВИХ ЕКОНОМІЧНИХ УМОВАХ ТА НА ФОНІ ГЛОБАЛІЗАЦІЙНИХ ВИКЛИКІВ

FEATURES AND PROBLEMS OF AGRICULTURAL POLICY OF UKRAINE IN NEW ECONOMIC CONDITIONS AND ON THE BACKGROUND GLOBAL CHALLENGES

АНОТАЦІЯ

У статті проведено аналіз ключових проблем аграрного сектора економіки України. Визначено, як змінюється національна аграрна політика внаслідок загострення політичних та економічних відносин з Російською Федерацією. Вивчено, як позначиться на розвитку аграрного сектора скасування спеціального режиму оподаткування.

Ключові слова: аграрна політика, торговельне ембарго, режим оподаткування, аграрне виробництво, європейська інтеграція.

АННОТАЦИЯ

В статье проведен анализ ключевых проблем аграрного сектора экономики Украины. Определено, как меняется национальная аграрная политика в результате обострения политических и экономических отношений с Российской Федерацией. Изучено, как скажется на развитии аграрного сектора отмена специального режима налогообложения.

Ключевые слова: аграрная политика, торговое эмбарго, режим налогообложения, аграрное производство, европейская интеграция.

ANNOTATION

In the article analyzed the key problems of the agricultural sector of Ukraine. Detected as changes in national agricultural policy as a result of the aggravation of political and economic relations with Russia. Studied how to influence the development of the agricultural sector the abolition of the special tax regime.

Keywords: agricultural policy, trade embargo, tax treatment, agricultural production, European integration.

Постановка проблеми. Аграрний сектор України завжди розглядався як один із локомотивів розвитку національної економіки та її ефективної інтеграції в світовий економічний простір. Адаптація його потенціалу достатньо не лише для забезпечення продовольчої безпеки України, а й для здійснення вагомого внеску у вирішення світової проблеми голоду.

Подальше входження України до світового економічного простору, посилення процесів глобалізації, лібералізації торгівлі, загострення українсько-російських відносин вимагають адаптації до нових та постійно змінних умов, а відповідно – подальшого удосконалення аграрної політики. У деяких аспектах навіть зміни вектора державної аграрної політики.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Різномічні аспекти розвитку аграрного сектора економіки України висвітлювалися у наукових працях Т.Г. Маренич, Ю.Я. Лузан,

О.Г. Малій, Н.Ю. Буги [1, с. 64-70], М.В. Зубця, П.Т. Саблука, Б.Й. Пасхавера, О.В. Шубравської, Л.В. Молдован, М.А. Хвесика, Т.М. Лозинської, О.Р. Жидяк, Н.В. Данік [2] та ін.

Питання розробки, реалізації та удосконалення аграрної політики увійшли до наукового доробку таких українських і зарубіжних учених, як С.В. Щербина [11, с. 198-205], Г.М. Рябенко [8, с. 10-12], Н.О. Шевченко, Л.О. Головка, Л.В. Козак, К.М. Османов, О.Б. Фалькович, Є.В. Богатова, Е.Р. Єрмакова, О.В. Роздайбіда, О.В. Скидан, В.С. Ніценко та ін.

Виділення не вирішених раніше частин загальної проблеми. З огляду на динамічний розвиток зовнішньоекономічних відносин України з країнами Європейського та Митного Союзів, дослідження даного питання вимагає постійних наукових пошуків та уточнень.

Постановка завдання. Мета статті – окреслити проблемно-концептуальне поле реалізації аграрної політики України в нових економічних умовах та на фоні глобалізаційних викликів.

Виклад основного матеріалу дослідження. Основні засади державної аграрної політики спрямовані на забезпечення сталого розвитку аграрного сектору національної економіки, системності та комплексності під час здійснення заходів з реалізації державної аграрної політики всіма органами державної влади та органами місцевого самоврядування.

Державна аграрна політика базується на національних пріоритетах і враховує необхідність інтеграції України до Європейського Союзу та світового економічного простору [3], спрямована на вирішення цілої низки проблем, що накопичилися в аграрному секторі.

Н.Ю. Буга усі проблеми аграрного сектора економіки України поділяє на [1, с. 64-70]:

1. Проблеми національного рівня (виснаження чорноземів та зменшення родючості земель; низький рівень інвестування у розвиток аграрного сектору, зростання залежності від державних інвестицій; проблеми права власності на землю; недосконала нормативно-правова база; відсутність науково-обґрунтова-

них економічних реформ, надмірна за політизованість; зростання обсягів імпортової продукції, незахищеність вітчизняних виробників; відсутність необхідного рівня державної підтримки та стимулювання інноваційної та інвестиційної діяльності).

2. Проблеми регіонального рівня (зменшення кількості сіл і селищ міського типу; незалежні умови життя сільських мешканців; занепад соціальної інфраструктури сіл; погіршення демографічної ситуації; «старіння» кадрів, що здійснюють сільськогосподарську діяльність; забруднення земель; низька інвестиційна привабливість регіонів).

3. Проблеми суб'єктів господарювання (низька конкурентоспроможність продукції на зовнішніх ринках, її невідповідність міжнародним стандартам якості; низька ефективність підприємств; зношена та примітивна технологічна база; високі ціни на паливе, посівний матеріал, висока собівартість виробництва; низька інноваційна активність підприємств; експорт сировини, напівфабрикатів через неможливість переробити власними силами).

В аналітичній записці «Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки» [6] окреслено такі проблеми аграрного виробництва, на вирішення яких повинні бути спрямовані заходи аграрної політики України:

1. Незавершеність земельної реформи.

2. Галузева незбалансованість сільськогосподарства, суттєве переважання у виробництві окремих видів сільськогосподарської продукції або великих, або дрібних товаровиробників.

3. Неефективне використання ресурсного потенціалу аграрного сектору.

4. Дефіцит фінансових ресурсів для стабільного ведення господарської діяльності сільськогосподарських виробників, зокрема, через брак інвестиційних коштів, важкодоступність кредитів банків, а також низький рівень державної підтримки сільського господарства.

5. Відставання розвитку системи аграрної логістики від потреб ринку.

6. Невідповідність української сільськогосподарської та харчової продукції європейським стандартам.

7. Недостатній рівень розвитку соціальної інфраструктури на селі та низька якість життя сільського населення порівняно з міським.

Н.В. Данік наголошує на тому, що за час реформування економічного механізму в Україні допущено низку помилок, головними з яких є ігнорування дії об'єктивних економічних законів [2]. Зокрема, порушено об'єктивний закон вартості, який передбачає, що ціни мають відповідати вартості продукції, тобто відшкодовувати витрати і принести певні прибутки. Нині ціни на сільськогосподарську продукцію в Україні не забезпечують рентабельність її виробництва. Крім того, не враховується і дія

закону відповідності попиту і пропозиції, який за таких умов проявив свій зворотний вплив. Через нерегульовану державою лібералізацію цін штучно втратили купівельну спроможність як сільгоспвиробники, так і населення.

На особливу увагу при удосконаленні аграрної політики України заслуговують питання євроінтеграційної перспективи аграрного сектору національної економіки. Складність та суперечливість даного процесу обумовлюється низькою природних та економічних особливостей ведення українського сільського господарства, тривалою його ізоляцією від ринків ЄС та світових ринків, суттєвими розбіжностями між Україною та ЄС у визначенні пріоритетів державної аграрної політики. Надзвичайно важливою посилює позитивні та послаблює негативні наслідки євроінтеграції для аграрного сектору економіки України, розробити відповідні сценарії розвитку (у розрізі втрати, збереження чи покращення конкурентних переваг сільськогосподарської продукції на ринку ЄС).

В євроінтеграційному контексті аграрна політика повинна бути спрямована на:

1. Формування сфери суспільних благ як фактору добробуту сільського населення.

2. Реформування організаційно-правових форм сільськогосподарської діяльності.

3. Гармонізацію стандартів якості та безпеки агропродовольчої продукції до вимог СОТ та законодавства ЄС.

4. Екологізацію аграрного виробництва.

5. Формування та розвиток біоенергетичних ринків.

6. Удосконалення системи державної аграрної підтримки.

Розгляд ринку ЄС як одного із стратегічних напрямів розширення торговельних потоків сільськогосподарської продукції з України підсилюється ще й тим, що з 1 січня 2016 р. Російською Федерацією було запроваджено торговельне ембарго проти України. Ним заборонено ввезення української сільськогосподарської продукції, сировини і продовольства на територію РФ. Український уряд оцінив потенційні втрати українських експортерів у 600 млн дол. США. За оцінками експертів вони становитимуть 360 млн дол. США (230 млн дол. США від часткового скасування ЗВТ та 130 млн дол. США від продовольчого ембарго). Це становить приблизно 0,1% українського ВВП у 2014 р. та 2,8% аграрного експорту в 2014 р. Втрати не є критичними, так як аграрний експорт в Росію вже сильно зменшився у 2014 та 2015 рр. через заборону на імпорт м'яса, молочної та рослинної продукції [7]. У структурі втрат аграрного експорту 7,5% припадає на продукти тваринництва, 70,3% – на продукти рослинництва і 22,3% – на готові харчові продукти.

З 10 січня 2016 р. набула чинності Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1147 «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять

з Російської Федерації про заборону ввезення на територію України російських товарів» [5], якою визначено перелік товарів російського походження, які заборонено ввозити на митну територію України. Серед них м'ясо та субпродукти великої рогатої худоби, свиней, птиці, риба і ракоподібні, молюски та інші водяні безхребетні, молоко, вершки, кефір, сири плавлені, кава смажена з кофеїном, чай чорний, кондитерські вироби з цукру без вмісту какао, шоколад, шоколадні цукерки, продукти дитячого харчування, хлібобулочні, борошняні вироби, продукти для приготування соусів і готові соуси, пиво із солоду (солодове) тощо.

Безумовно, такі політичні рішення сформулюють не тільки нові виклики для агровиробників, а й відкриють нові можливості. У відповідь на російське товарне ембарго Україна повинна привести свої стандарти у відповідність із міжнародними, шукати нові можливості та диверсифікувати ринку збуту. Головними покупцями української аграрної продукції є не так близькі країни ЄС як Китай, держави Центральної Азії та Північної Африки. Уже є рішення про допуск української молочної продукції на ринок Китаю, яєць – в Ізраїль, м'яса птиці – в Єгипет.

Окрім того, прокладено новий транспортний маршрут з Китаю в Європу, який проходить в обхід Росії. Для цього 14 січня 2016 р. Азербайджаном, Казахстаном, Грузією та Україною підписано протокол про конкурентоспроможні пільгові тарифи на вантажоперевезення по Транскаспійському міжнародному транспортному маршруту. А 15 січня 2016 р. Україна вже запустила перший експериментальний контейнерний потяг в Китай за цим маршрутом (Україна – Грузія – Азербайджан – Казахстан – Китай). Експлуатація нового альтернативного шляху для товарів з Європи до Китаю, з України до Китаю та інших азіатських країн відкриє нові шляхи для українських товарів на ринки Грузії, Азербайджану, Казахстану та Китаю.

На формування аграрної політики в Україні суттєвий вплив мають певні групи депутатів у Верховній Раді, що лобюють інтереси окремих агрохолдингів і асоціацій. Поза увагою залишаються потреби дрібних сільгоспвиробників, які не мають бюджетної і кредитної підтримки.

Великий резонанс у суспільстві викликав ухвалений Верховною Радою Закон України «Про внесення змін до Податкового кодексу України та деяких законодавчих актів України щодо забезпечення збалансованості бюджетних надходженнях до 2016 року». Скасований цим законом спеціальний режим ПДВ та нова норма Податкового кодексу щодо створення двох реєстрів ПДВ вивели підприємців, які працюють у сфері сільськогосподарства, на всеукраїнський мітинг.

Водночас Мінагрополітики України заявило про неприйнятність запровадження з 2016 р. загального режиму оподаткування ПДВ на сільськогосподарський сектор та не погодило зазна-

чений проект Закону України, так як Коаліційною Угодою та Планом заходів з виконання Програми діяльності Кабінету Міністрів України та Стратегії сталого розвитку «Україна-2020» у 2015 р., затвердженого розпорядженням Кабінету Міністрів України від 04 березня 2015 р. № 213 передбачалось збереження до 1 січня 2018 р. чинної системи оподаткування сільськогосподарських товаровиробників [4]. Дія спеціального режиму оподаткування ПДВ відповідає правилам та вимогам Світової організації торгівлі та узгоджується із положеннями Директиви Ради ЄС 2006/112/ЄС від 28.11.2006 про спільну систему податку на додану вартість.

Введення спеціального режиму оподаткування ПДВ на сьогоднішній день було єдиним видом державної підтримки, який здійснювався в автоматичному режимі без втручання держави. Він виключав корупційну складову та мав важливе значення у спрощенні податкових відносин у галузі сільськогосподарства, зменшував трудомісткість і витрати на адміністрування податків. Сума ПДВ, нарахована сільськогосподарським підприємством на вартість поставлених ними сільгосптоварів, не підлягала сплаті до бюджету, а залишалася у їх розпорядженні для відшкодування суми податку, сплаченої постачальнику на вартість товарів та послуг, основних фондів, придбаних (споруджених) платником для їх використання у виробництві сільськогосподарської продукції. Залишки такої суми податку використовувалися для інших виробничих цілей.

У зв'язку із його відміною та складною ситуацією на фінансовому ринку України науковці та виробники сільськогосподарської продукції акцентують увагу на тому, що така ситуація призведе до зниження конкурентоспроможності аграрного бізнесу, втрати обігових коштів підприємств та необхідності залучення кредитних коштів для покриття понесених втрат. У кінцевому результаті збільшиться собівартість продукції. За їх оцінками, втрати аграріїв складуть близько 30 млрд грн, падіння експортної виручки на 1 млрд доларів США, а кількість безробітних зросте на 100 тис. осіб [9].

Таким чином, пріоритети державної аграрної політики здебільшого визначаються інтересами правлячої еліти і не завжди можуть відповідати об'єктивним потребам суспільного розвитку. А через аграрну політику держава повинна підтримувати розвиток середнього і малого бізнесу в АПК. Саме мале підприємництво відіграє значну роль у наповненні ринків сільськогосподарською продукцією і сировиною, у вирішенні проблеми зайнятості сільського населення.

Висновки. Основним стрижнем державної аграрної політики є положення Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р [10]. Динамічність зовнішнього та внутрішнього середовища окреслюють нові

рамки для функціонування аграрного сектора економіки та нові горизонти розвитку. Тому для підвищення стійкості й конкурентоспроможності сільськогосподарського виробництва, забезпечення прибутковості галузі й розвитку аграрного ринку діюча аграрна політика в Україні потребує постійного коригування та удосконалення. Вона повинна мати системний та стратегічний характер, щоб сформувати для сільського господарства можливості для адекватного реагування на внутрішні суперечності і виклики зовнішнього середовища, забезпечення національної продовольчої безпеки і створення сприятливих умов для розвитку сільських територій.

БІБЛІОГРАФІЧНИЙ СПИСОК:

1. Буга Н.Ю. Стан та проблеми аграрного сектора економіки України в сучасних умовах / Н.Ю. Буга // Вісник аграрної науки Причорномор'я. – 2014. – Вип. 1. – С. 64-70.
2. Данік Н.В. Проблеми розвитку аграрного сектору економіки [Електронний ресурс] / Данік Н.В. – Режим доступу : <http://intkonf.org/kand-ekonom-nauk-danik-nv-problemi-rozvitku-agrarnogo-sektoru-ekonomiki/>.
3. Закон України «Про основні засади державної аграрної політики на період до 2015 року» // Відомості Верховної Ради України (ВВР), 2006, № 1, ст. 17 [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon0.rada.gov.ua/laws/show/2982-15>.
4. Мінагрополітики не підтримує ініціативи Мінфіну щодо скасування спецрежиму оподаткування ПДВ для аграріїв [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://minagro.gov.ua/node/17624>.
5. Постанова Кабінету Міністрів України від 30 грудня 2015 р. № 1147 «Про заборону ввезення на митну територію України товарів, що походять з Російської Федерації про заборону ввезення на територію України російських товарів» [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.kmu.gov.ua/control/uk/cardnpd?docid=248749006>.
6. Проблеми розвитку аграрного виробництва в Україні і перспективні напрями використання аграрного потенціалу держави для підвищення рівня продовольчої безпеки [Електронний ресурс]. – Режим доступу : http://www.niss.gov.ua/content/articles/files/agrarne_vurobnustvo-07e8a.pdf.
7. Продовольче ембарго Росії. Які втрати понесе Україна [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://www.epravda.com.ua/publications/2015/11/25/569080/>.
8. Рябенко Г.М. Основні пріоритети аграрної державної політики / Г.М. Рябенко // АгроСвіт. – 2010. – № 15. – С. 10-12.
9. Скасування спецрежиму ПДВ: економічне невігластво чи необхідність? [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://blog.liga.net/user/dmarchuk/article/20250.aspx>.
10. Стратегія розвитку аграрного сектору економіки на період до 2020 року, схвалена розпорядженням Кабінету Міністрів України від 17 жовтня 2013 р. № 806-р [Електронний ресурс]. – Режим доступу : <http://zakon5.rada.gov.ua/laws/show/806-2013-%D1%80>.
11. Щербина С.В. Механізм формування аграрної політики України в умовах становлення інформаційного суспільства / С.В. Щербина // Науковий вісник Академії муніципального управління. Серія : Управління. – 2013. – Вип. 4. – С. 198-205.